

ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS

ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA

2004

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2005

© 2005 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: ebtenaast Viskla II asulast.

Tagakaas: ribmajagaja Kämbla II asulast.

Cover: decorative mount from Viskla II settlement site.

Back cover: strap-divider from Kämbla II settlement site.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Erki Russow
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Agne Trummal
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja küljendus:

Jaana Kool

ISSN 1406-3972

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDKSEMPLAR

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE EASTERN PART OF THE SETTLEMENT SITE OF LEHMJA

Ain LAVI

*Institute of History, University of Tallinn, Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti (Estonia)
ain.lavi@mail.ee*

The southern part of the settlement site of Lehmja is located on a slope of a basin of E-W direction as a zone about 20–30 m wide and about 600 m long (Lavi & Niinre 1990, 427; Lavi 1996a, 2). It is separated from the northern, main part of the settlement by a 100–300 m wide rather moist area (Fig. 1). In connection with

*Fig. 1. Southern zone of the Lehmja settlement site. View from W.
Excavation XV marked with an arrow.*

*Joon. 1. Lehmja asulakoha lõunapoolne asustusala, lääne poolt.
Kaevand XV märgitud noolekesega.*

the reconstruction of the Tallinn–Tartu highway, extensive rescue excavations were carried out on the southern part of the settlement in 1985 and 1986. Three excavation plots were dug, with a total area of 3160 sq. m (Fig. 2). The cultural layer was sporadically quite intensive and rich in finds. The investigation results indicated that the main part of the settlement site of Lehmja dates from the 2nd half of the I millennium, but in some places it persisted until the end of the Prehistoric Period. While the cultural layer of the northern main part of the settlement dates from the beginning of the II millennium and the Middle Ages until the liquidation of the village in the mid-18th century, the southern part represents the earlier phase of the ancient settlement of Lehmja.

In this aspect the excavations carried out by Agu - EMS Ltd. in 2003 (Fig. 2: 2) provided surprising information. The review of the preliminary results of the excavations of the southern part of the settlement, presented at the annual meeting of Estonian Archaeological Society, stated that the cultural layer in the excavation area was poor in finds and dated from the Late Middle Ages and the Post-Medieval Period. Hence the question arose whether the eastern portion of the southern

Fig. 2. Excavations on the southern part of the settlement- site in Lehmja.
 Joon. 2. Arheoloogilised kaevandid Lehmja asulakoha lõunapoolse ala uurimiseks.

part of the settlement could really be of a later date for some reason. To seek an answer to this question, small-scale research excavations were carried out on the eastern part of the southern zone of the settlement (Fig. 2: 1).

EXCAVATION SITE XV

In the course of the construction work the soil was levelled here and a large part of the cultural layer was buried under the fill. An undisturbed settlement layer was preserved 50 m east of the inner, where 2 excavations with a total area of 22 sq. m were dug in the upper part of the slope. Preliminary investigations of the area in 1995 had sporadically revealed traces of an intensive cultural layer (Lavi 1996b, 8-9). The excavations provided a 10 m long cross-section of the cultural layer of the middle and upper part of the slope.

The cultural layer was 40-80 cm thick and two horizons were discernible here: 1) the upper layer of a relatively lighter shade, 20-40 cm thick and disturbed by

tillage; 2) the mostly better preserved dark and intensive cultural layer, 15–25 cm thick, which sporadically also contained charcoal.

In the middle of the excavation a 1 m wide transverse belt of a compact stone construction consisting of granite stones with a diameter of 30–50 cm came to light (Fig. 3). Since in some parts of the construction rows of stones could be observed, we may assume that these belonged to a foundation of a building which mainly remained beyond the limits of the excavation.

In the northern part of the excavation brand remains and granite stones crumbled by heat, most likely hearth or *keris*-stones, were discovered in the deeper part of the dark deposit of the cultural layer. The concentration of finds and animal bones, presumably from kitchen refuse, was also considerably higher here. Relying upon these facts we may assume that the excavation

partly crossed the site of an ancient dwelling. Deciding by the irregular location of the brand remains, they might come from a collapsed roof construction or the upper part of a building. The ^{14}C analysis (Tln-2855) gave result of 1426 ± 51 BP.

Pottery prevailed among finds. Some fragments of glazed redware and a fragment of a clay pipe were found from the topsoil. The majority of the finds, however, consisted of hand-moulded pottery from the dark deposit of the cultural layer. The latter were mainly comprised of fine-grained pottery, with only a few ornamented fragments among them, but fragments of coarse pottery were also represented. Ornamentation consisted mainly of horizontal lines; one fragment bore traces of a double zigzag decoration (AI 5310 XV: 5), which in North Estonia has been dated to the 8th–10th (11th?) centuries (Lang 1996, 77). An iron knife with smooth transition from blade to tang (AI 5310 XV: 4) also belongs among well-dated finds. In Estonia such knives have been found for example from the excavations of the Iru and Rõuge hillforts. This knife type is dated to the earlier phase of the Viking

Fig. 3. Stone construction discovered in the southern part of excavation XV of Lehmja. View from S.

Joon. 3. Lehmja XV kaevandi lõunaosas avastatud kivivare. Vaade lõunast.

Age, particularly on the basis of Southwest Finnish analogies (Lang 1996, 100; Lehtosalo-Hilander 1982 II, 46, Fig. 15: 10). The fragment of a flat bracelet, only 0.4 cm wide, was decorated with two parallel longitudinal lines. The fragment belongs most likely to a spiral bracelet. Fragments of bracelets with different ornamentation and cross-section but the same width were found from the Rõuge hill-fort (AI 4100: 4582). Aside from the few early post-medieval finds recovered from the topsoil, the investigation results seem to confirm that the cultural layer in excavation XV belongs to the end of the I millennium, mainly to the 8th–10th centuries.

CONCLUSIONS

The excavation results of 2004 indicate that the cultural layer of the eastern part of the southern zone of the settlement also dates from the 2nd half of the I millennium, thus joining, by the general appearance of the cultural layer as well as chronologically, excavations I–III investigated in 1985–1986. The reason for the prevalence of the considerably later material among the finds recovered by Agu-EMS in 2003 may be the application of inadequate excavation methods due to the rescue excavations being carried out in almost wintry conditions.

Studying the formation of the cultural layer of the southern settlement zone, we can observe a gradual expansion of the settlement throughout centuries – along the slope of the basin from west to east. The ¹⁴C analysis from the western part of the zone, where excavation I was located, dates the earliest traces of the cultural layer to the 2nd half of the Pre-Roman Iron Age. Samples dated to the 3rd–5th centuries AD and from the 8th–9th centuries were also recovered here (Lavi 1996a, appendix 3). Although the cultural layer in excavation II was considerably disturbed by the construction of the Tallinn–Tartu highway, bases of fire-places from the 2th–4th centuries and the 6th–8th centuries were discovered there also. In the most extensively investigated area of excavation III the cultural layer of the Roman Iron Age was not discovered and, relying upon the ¹⁴C dates and finds, we may conclude that settlement expanded here in the 2nd half of the I millennium (Lavi 2001, 12–14). On the area of the excavation XV, located 65 m eastwards, a settlement formed still later – in the last centuries of the I millennium. At the turn of the I and II millennia the rise of the level of ground water impaired living conditions (Lavi 1996b, 5, 11). Although finds from the Late Iron Age occur sporadically on some higher knolls, the centre of the settlement was transferred 100–300 m northwards, to the southern and southwestern foot of the Tuuleveskimägi hill.

References

- Lang, V. 1996.** Muistne Rävala. Muistised, kronoloogia ja maaviljelusliku asustuse kujunemine Loode- Eestis, eriti Pirita jõe alamjooksu piirkonnas I; II. (MT, 4). Tallinn.
- Lavi, A. & Niinre, A. 1990.** Einige Merkmale der Bautenresten auf den Siedlungsplatz Lehmja. – TATÜ, 42: 4, 408–411.
- Lavi, A. 1996a.** Aruanne arheoloogilistest päästekaevamistest Lehmja asulakohal 1985. a. (I kaevand). (Manuscript in AI.)
- Lavi, A. 1996b.** Aruanne arheoloogilistest eeluurimistest Lehmja asulakohal 1995. a. (Manuscript in AI.)
- Lavi, A. 2001.** Aruanne arheoloogilistest päästekaevamistest Lehmja asulakohal 1985.–1986.a. Kaevand III (A. Lavi uurimisala). (Manuscript in AI.)
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1982.** Luistari: I The Graves. II The Artefacts. III A Burial-Ground Reflecting The Finnish Viking Age Society. (SMYA, 82: 1, 2).

LEHMJA ASULAKOHA IDAOSA UURIMISEST

Ain LAVI

Lehmja asulakohal eristub lõunapoolne asustusala, kus kultuurkiht paikneb üldjoontes O-W-suunalise orundi nõlval keskmisel vaid 20–30 m laiuse, kuid kuni 600 m pikkuse vööndina. Põhja poole jäävast asulakoha põhialast on ta eraldatud 100–300 m laiuse, osalt liigmärja alaga (joon. 1). Lõunapoolset asustusala uuriti 1985. ja 1986.aastal seoses Tallinn–Tartu maantee Jüri ringtee-ala päästekaevamistega kolme kaevandi (I kaevand 790 m², II - 1080 m², III - 1290 m²) ulatuses. Läbiuuritud ala kogupindalaks kujunes seega 3160 m². Kultuurkiht oli kohati küllalt intensiivne ja rikkaliku leiutamaterjaliga. Uurimistulemused osutasid, et tegemist on põhiosas I aastatuhande II poolest, kohati kuni muinasaja lõpuni dateeritava asustusalaga. Et Lehmja asulakoha põhjapoolse tuumikala kultuurkiht pärineb II aastatuhande algusest ja keskajast kuni küla likvideerimiseni 18. sajandi keskel, kujutas lõunapoolne asustusala endast muinasasula varasemat faasi. Seevastu 2003. aastal Lehmjas toimunud O/Ü AGU- EMS päästekaevamiste (joon. 2: 2) tulemusel väideti, et planeeritava tehnoargi siseringtee alal oli tegemist väheintensiivse, leiuvaese ja ajaliselt hoopis hiliskeskajast ja uusaja algusest pärit kultuurkihiga. Seega tekkis küsimus, kas lõunapoolse asustusala idaosa kultuurkiht võis mingil põhjusel tõesti olla hoopis hilisem? Küsimuse selgitamiseks viidi asustusala idaosas läbi väikesemahulised probleemkaevamised 2004. aastal (joon. 2: 1).

KAEVAND XV

Rikkumata asulakihti oli säilinud rajatava tehnoküla siseringteest 50 m ida pool, kuhu rajati 2 kaevandit kogupindalaga 22 m² (joon. 2). 1995. a. eeluuringute käigus oli selles piirkonnas avastatud kohati intensiivse kultuurikihi jälgi. Kaevandid andsid 10 m pikkuse läbilõike nõlva kesk- ja ülaosa

kultuurikihist. Asulakihi paksus ulatus 40–80 cm ning siin võis eristada kahte horisonti:

1. Pealmine, 20–40 cm paksune, maaharimisega segatud, mõnevõrra heledama tooniga kiht.
2. Enamasti paremini säilinud, 15–25 cm paksune märksa tumedam intensiivne kultuurikiht, mis kohati sisaldas ka söejäänuseid.

Kaevandi keskosas läbis kaevand 1 m laiuse ribana kompaktset varet, mis koosnes 30–50 cm läbimõõduga raudkividest (joon. 3). Kuna kohati võis jälgida kivide ridastikku paiknemist, võisid need pärineda mõnest kaevandist väljapoole jääva ehitise vundamendist. Kaevandi põhjaosas avastati tumeda kultuurikihi sügavamast osast tukijäänuseid ja kuumuses lagunenenud raudkivimunakaid, tõenäoliselt koldevõi kerisekive. Samuti esines siin märgatavalt enam leiumaterjali ja köögijäätmetena loomaluud. Selle põhjal võib oletada, et kaevandi ala läbis osalt kunagist hooneaset. Tukkide erisuunalise ja korratu paiknemise põhjal otsustades võisid nad pärineda hoone ülaosa või katuse allavarisenud konstruktsioonist. Tukijäänuste ^{14}C analüüs (Tln-2855) andis tulemuse 1426 ± 51 BP.

Leiumaterjalis domineeris keraamika. Pealmisest künnikihist leiti mõned glasuuritud punasavikeeraamika killud ja saviipiibu fragment. Enamuse leiuainesest moodustab siiski tumedamast kultuurikihihorisondist pärit käsikeraamika. Viimase hulgas on esindatud ka jämekeraamikat, peamiselt aga peeneteralise koostisega; vaid harva ornameenteeritud pinnaga peenkeramik. Esindatud oli horisontaaljoontest muster; ühel killul oli ka kahest põikjoonest siksakornamendi jälgi (AI 5310 XV : 5), mida on Põhja-Eestis dateeritud 8.–10.(11?) sajandisse. Paremini dateeritavate leiudude hulka kuulub ka raudnuga, millel puudub selgem astang tera ja rootsu vahel (AI 5310 XV: 4). Eestist on selliseid nuge leitud näiteks Iru ja Rõuge linnamäe kaevamistelt. Eriti Edela-Soome paralleelide põhjal pärineb nimetatud noatiüp viikingiaja varasemast poolest. Paelja lõikega, vaid 0,4 cm laiuse käevõru katke oli pealt ornameenteeritud 2 paralleelse pikijoonega. Tõenäoliselt pärineb fragment spiraalkäevõrust. Samasuguse laiusega, kuid erineva ornamendiga ja ristlõikega spiraalkäevõrude fragmente leiti Rõuge linnamäelt (AI 4100: 4582). Kui jätta kõrvale üksikud künnikihist saadud uusaja alguse leiud, tundub kogutud uurimisandmete põhjal kaevand XV ala kultuurikiht põhiosas siiski pärinevat I aastatuhande lõpust, 8.–10. sajandist.

KOKKUVÕTE

2004.aasta. proovikaevamiste tulemused näitasid, et lõunapoolse asustusalga idaosa asulakiht pärineb põhiosas samuti I aastatuhande II poolest, liitudes seega nii kultuurikihi üldilmelt kui ka kronoloogiliselt 1985.–1986. uuritud kaevanditega I, II ja III. OÜ Agu - EMS 2003. aasta uurimistel saadud hoopis hilisema materjali domineerimine võib olla johtunud asjaolust, et päästetööd tuli läbi viia juba pooltalvistes tingimustes ja sellest tingituna ebasobiva kaevamismetoodikaga. Jälgides Lehmja lõunapoolse asulaala kultuurikihi kujunemist, võib märgata sajandite jooksul asustuse järk-järgulist laienemist piki orundi nõlva läänest ida suunas. Asulaala lääneosas, kaevandis I pärineb varasem vanusemäärang eel-rooma rauaaja teisest poolest; samuti olid siin esindat 3.–5. sajandi ja ka 8.–9. sajandi dateeringud. Kuigi kaevand II alal oli kultuurikihti oluliselt lõhutud Tartu maantee ehitusega, õnnestus sealgi avastada nii 2.–4. sajandi kui ka 6.–8. sajandi tuleasemete põhju. Kõige ulatuslikumalt uuritud kaevand III alal rooma rauaagegne kultuurikiht puudus ja seda kinnitas nii leiumaterjal kui ka 6.–9. sajandisse kuuluvad radiosüsiniku dateeringud. Seega võib asustuse tekke dateerida seal I aastatuhande teise poolde. III kaevandist 65 m ida poole jääva XV kaevandialal tekkis asustus veelgi hiljem – I aastatuhande lõpusajanditel. I–II aastatuhande vahetuse paiku aset leidnud pinnaveetaseme tõus halvendas elutingimusi. Kuigi üksikutel kõrgematel nukkidel esines kohati veel hilisrauaagestki materjali, kandus külaasustuse raskuspunkt üle 100–300 m põhja poole, Tuuleveskimäe lõuna- ja edelapoolsele kõrgemale jalamile.